

Jacek Śliwak
Rafał P. Bartczuk

Skala relacji religijnych – Przeżywane Relacje do Boga D. Hutsebauta

Dirk Hutsebaut (1980), psycholog religii z Uniwersytetu w Leuven, krytycznie zauważył 30 lat temu, że ówczesne narzędzia używane do pomiaru postaw religijnych, ogólnie rzecz biorąc, składały się ze stwierdzeń dotyczących akceptacji bądź odrzucenia religijnych dogmatów oraz znaczenia religii w życiu człowieka czy w życiu całego społeczeństwa. Komplementarnym podejściem badawczym byłoby według Hutsebauta (1980, s. 46) badanie przeżywanego relacji do Boga (*lived relations to God*).

Definicję relacji religijnej autor wyprowadził z założeń Thoulessa, który określił religię jako „praktyczne odczucie relacji z tym, w kogo się wierzy; z nadprzyrodzonym Bytem albo bytami. Jest zatem religia sposobem zachowania się oraz systemem przekonań i odczuć” (za: Hutsebaut, 1980, s. 34). Centralnym przedmiotem religii w naszej kulturze, opartej na tradycji judeo-chrześcijańskiej, jest Bóg. „Bóg jest kimś, kto objawił się jako osoba, ktoś, z kim możliwa jest osobista relacja” (Hutsebaut, 1980, s. 34). Dla psychologa ważne byłoby zatem to, jak ta relacja z Bogiem jest doświadczana, jaka jest struktura tych relacji.

Nawiązując do powyższych rozważań, Hutsebaut postanowił skonstruować skalę, która badałaby relacje do Boga. Strategia konstrukcji tego narzędzia była ściśle empiryczna. Nie przyjęto z góry założeń co do rodzajów istniejących relacji. Podstawowy materiał, na bazie którego układano twierdzenia do skali, pochodził z dyskusji w grupach, wykładów na temat religijnych doświadczeń osób, a także z tekstów religijnych oraz innych skal. Materiał ten podzielono na szereg podskal tematycznych, następnie przeprowadzono badania na trzech próbach ($N = 266$), prowadząc iteracyjną gulliksenowską analizę pozycji (Verhelst, Vander Steene, 1972) w celu zwiększenia korelacji pozycji z wynikami ogólnymi podskal, po czym wyniki badań wstępną wersją skali

poddano analizie czynnikowej, na podstawie której wyodrębniono siedem czynników (Hutsebaut, 1980).

Treść czynników opisano przy pomocy sędziów kompetentnych. Rodzaje relacji do Boga, badane Skalą Przeżywane Relacje do Boga (PRB), zostały opisane w sposób następujący (Hutsebaut, 1980, s. 35):

– Zależność (*Dependence*) – człowiek odczuwa potrzebę pomocy Bożej, która jest konieczna dla jego istnienia. Bóg jest widziany jako ktoś, kto daje istnienie.

– Autonomia (*Autonomy*) – odpowiedzialność człowieka jest potwierdzona poprzez sprzeciw wobec zależności od Boga i Jego normatywnej funkcji.

– Buntowniczość (*Rebelliousness*) – Bóg nie spełnia pewnych oczekiwań wyzwalając bunt ze strony proszącego. Podpunkt Lęk¹ (*Fear*) – Bóg jest postrzegany przede wszystkim jako sprawiedliwy sędzia, co wywołuje u człowieka lęk przed Nim.

– Identyfikacja (*Identification*) – osoba identyfikuje się z Jezusem Chrystusem jako idealnym człowiekiem i wzorem.

– Współhumanitarność (*Co-humanity*) – ukierunkowanie na Boga poprzez ukierunkowanie na człowieka. Bóg jest dostrzegany i odnajdywany w innych ludziach.

– Norma etyczna (*Ethical norm*) – Bóg jest dostrzegany jako norma, a nawet jako norma absolutna.

Do opisanych powyżej siedmiu podskal tematycznych – opisujących relacje religijne – dodano trzy podskale służące do pomiaru formalnych aspektów religijności:

– Akceptacja przekonań (akceptacja treści religijnych) – służy do pomiaru siły wierzeń religijnych, rozumianej jako uznawanie treści religijnych (np. dogmatów) za prawdziwe.

– Centralność religii (ważność religii) – mierzy stopień ważności, w jakim przekonania religijne pełnią w codziennym życiu.

¹ Hutsebaut (1980) pierwotnie nadał temu rodzajowi relacji nazwę Wina ("Guilt"), dodając następujący opis: „jednostka doświadcza poczucia winy i czuje się osądzana przez Boga”. Analiza treści stwierdzeń wchodzących w skład omawianej podskali jednoznacznie wskazuje, że mierzy ona rodzaj relacji do Boga charakteryzujący się lękiem, a nie poczuciem winy. Dodatkowym argumentem mogą być badania Śliwaka (2006), w których wykazał wysoką korelację tej skali z niepokojem ogólnym, jawnym i ukrytym, mierzonym Arkuszem Samopoznania Cattella. Śliwak (2006, por. także Śliwak, Szafrńska, 2000) we wcześniejszych pracach nazywa ten wymiar Wina/Lęk. Po uzgodnieniu z autorem skali postanowiliśmy tę podskalę nazywać Lęk i zmieniliśmy jej opis – jak się wydaje – na bardziej odpowiadający treści itemów wchodzących w skład tej podskali.

– Strach przed niepewnością – ujmuje poszukiwanie większej obiektywnej pewności swoich przekonań religijnych².

Ostatecznie oryginalna flamandzka wersja skali składała się z 10 podskal: siedmiu tematycznych oraz trzech formalnych. W każdej podskali znalazło się osiem twierdzeń, ocenianych za pomocą 5-stopniowego formatu odpowiedzi, wyrażającego stopień zgadzania się ze stwierdzeniem³. Współczynniki rzetelności α -Cronbacha oryginalnej wersji skali, liczone dla każdej z podskal osobno, wahały się od 0,48 do 0,87, ze średnią 0,83 (Hutsebaut, 1980).

1. Polskie tłumaczenie skali relacji religijnych

Tłumaczenie PRB skali na język polski przeprowadził w 1985 roku W. Prężyna. Niezależnie przetłumaczono na język polski oryginał skali w języku flamandzkim oraz dostarczone przez autora skali tłumaczenie angielskie. Uzgodniono przekład, a następnie dokonano retranslacji zwrotnej na język flamandzki. Na podstawie porównania oryginału z wynikiem tłumaczenia zwrotnego ostatecznie wybrano stwierdzenia do wersji polskiej. Prężyna zmienił format odpowiedzi na 7-stopniowy oraz dodał również jedną pozycję buforową (pierwszą); polska wersja PRB liczyła więc 81 pozycji. Badanie własności psychometrycznych polskiego tłumaczenia PRB ograniczało się do sprawdzenia spójności wewnętrznej. Współczynnik α -Cronbacha był z reguły zadowalający (por. Wandrasz, 1998; Jarosz, 2004; Nowosielski, 2008).

2. Własności psychometryczne polskiej wersji PRB

Dotychczas w Polsce prowadzono badania za pomocą PRB tłumaczonej przez Prężynę. Ponieważ nie miała ona udokumentowanych własności psychometrycznych, w niniejszym artykule przeprowadzono walidację tej metody. Analizy te objęły analizę własności pozycji PRB, na podstawie której skrócono podskale. Następnie ustalono ich rzetelność oraz trafność.

² Treść wszystkich wymiarów, pomijając Lęk, jest tłumaczona z testu oryginalnego. Wiele badań przeprowadzonych tą skalą daje badaczowi możliwość poszerzenia interpretacji poszczególnych wymiarów.

³ W polskim tłumaczeniu od początku stosowania skali używano formatu 7-stopniowego.

2.1. Osoby badane

Do oceny własności psychometrycznych polskiego tłumaczenia PRB użyto danych pochodzących z pięciu badań⁴:

1. grupa I – 354 osoby dorosłe, przebadane przez J. Śliwaka (2001) w latach 1991-1993;

2. grupa II – 139 osoby dorosłe, których badania przeprowadził w roku 1993 M. Nowosielski (2008) w ramach pracy doktorskiej;

3. grupa III – 198 osób dorosłych, poddanych badaniom przez M. Jarosza (2004) w ramach badań do doktoratu w latach 1999-2000;

4. grupa IV – 270 osób dorosłych, przebadanych w latach 2002-2003 przez B. Zarzycką (2007) w ramach prac nad trafnością Skali Centralności S. Hubera;

5. grupa V – 137 osób dorosłych, przebadanych w latach 2006-2007 przez pracowników Katedry Psychologii Społecznej i Psychologii Religii w celu rewalidacji Skali Postaw Religijnych W. Prężyny.

Łącznie do analiz przyjęto wyniki 1098 osób. Dobór osób w każdym badaniu miał charakter incydentalny, z uwzględnieniem kryterium wykształcenia (co najmniej średniego). Dane dotyczące płci i wieku badanych osób zostały zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1. Wiek i płeć w badanych grupach

Grupa	N	Procent z całej próby	Wiek				Płeć procent kobiet w grupie
			min	max	M	SD	
I	354	32,2	20	38	26,63	2,84	52,8
II	139	12,7	18	65	27,47	7,92	43,2
III	198	18,0	18	49	27,88	7,15	68,2
IV	270	24,6	18	55	23,84	3,98	37,4
V	137	12,5	18	56	27,33	8,93	49,6
Ogółem	1098	100	18	65	26,33	5,89	50,2

N – liczebność; min – minimum; max – maksimum; M – średnia; SD – odchylenie standardowe

⁴ Autorzy artykułu wyrażają swoją wdzięczność dr Beacie Zarzyckiej, dr. Mirosławowi Nowosielskiemu oraz dr. Markowi Jaroszowi za udostępnienie wyników badań.

3.2. Charakterystyka psychometryczna pozycji testowych

Skale tematyczne. Ocena własności psychometrycznych pozycji siedmiu skal tematycznych PRB objęła szereg analiz: ocenę mocy dyskryminacyjnej pozycji, analizę korelacji pozycji z wszystkimi podskalami PRB, ocenę zmiany współczynnika α -Cronbacha dla podskali po usunięciu danej pozycji, ocenę wielkości ładunku czynnikowego pozycji oraz ocenę jej podatności na aprobatę społeczną. Dla każdej analizy przyjęto odpowiednie kryteria dobroci pozycji, których spełnienie miało być podstawą do ewentualnego skrócenia podskal. Uznano, że aby dana pozycja pozostała w skali, powinna spełniać co najmniej trzy z pięciu kryteriów.

Moc dyskryminacyjną poszczególnych pozycji obliczono z wykorzystaniem współczynnika korelacji punktowo-czteropolowej (φ) po przekształceniu pozycji wielokategorialnych na dychotomiczne z zastosowaniem reguły Edwardsa-Kilpatricka (Brzeziński, 2006, s. 511). Analizę przeprowadzono na grupach skrajnych (27%). Za wartość kryterialną przyjęto współczynnik korelacji 0,7. Obliczono również skorygowany (z poprawką na rzetelność podskali) współczynnik korelacji pozycji (r_{smc}) z każdą z siedmiu podskal. Porównano następnie współczynniki korelacji pozycji z podskalą, do której on należy, oraz współczynniki korelacji z pozostałymi podskalami. Pozycja uznawana była za dobrą, gdy korelacja z własną podskalą była najsilniejsza (r_{test}).

Oszacowano również wpływ usunięcia pozycji na współczynnik spójności wewnętrznej podskali, do której pozycja należy. Uznano, że zmiana współczynnika α -Cronbacha po usunięciu pozycji ($\Delta\alpha$) powinna być niedodatnia. Następnie określono ładunek czynnikowy każdej pozycji (λ) na podstawie konfirmacyjnej analizy czynnikowej, w której założono ortogonalny model siedmioczynnikowy. Za wartość kryterialną ładunku czynnikowego przyjęto 0,5.

Podatność pozycji na wpływ zniekształcenia związanego z aprobatą społeczną sprawdzono, korelując każdą pozycję PRB z wynikami Kwestionariusza Aprobaty Społecznej (KAS) Drwala i Wilczyńskiej (1995). W tej analizie oparto się na wynikach 354 osób z grupy I. Przyjęto, że uzyskany współczynnik korelacji ρ -Spearmana (ρ_{KAS}) powinien wskazywać na mały efekt, tj. nie powinien być większy niż 0,23 (por. Cohen, 1988).

Zestawienie podsumowujące zastosowane analizy zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Własności psychometryczne pozycji skal tematycznych PRB

Podskala	Pozycja	φ	r_{smc}	r_{test}	$\Delta\alpha$	λ	ρ_{KAS}	Liczba niespełnionych kryteriów
Zależność	prb03	0,79	0,73	1	-0,01	0,67	0,21	
	prb08	0,82	0,77	1	-0,02	0,69	0,08	
	prb15	0,77	0,74	1	-0,01	0,68	0,06	
	prb22	0,84	0,76	1	-0,02	0,72	0,15	
	prb32	0,84	0,79	1	-0,02	0,72	0,08	
	prb33	0,83	0,77	1	-0,02	0,71	0,07	
	prb34	0,82	0,72	1	-0,01	0,65	0,16	
	prb42	0,75	0,62	1	0,00	0,52	0,09	
Autonomia	prb05	0,72	0,59	1	-0,02	0,53	-0,15	
	prb09	0,79	0,61	1	-0,02	0,58	-0,09	
	prb18	0,47	0,37	1	0,01	0,37	0,05	3
	prb21	0,85	0,71	1	-0,03	0,65	-0,13	
	prb23	0,78	0,65	1	-0,03	0,63	-0,08	
	prb24	0,79	0,66	1	-0,03	0,63	-0,06	
	prb29	0,87	0,68	1	-0,03	0,69	-0,07	
	prb41	0,73	0,62	1	-0,02	0,54	-0,04	
Buntowniczość	prb07	0,58	0,48	1	0,00	0,45	-0,23	3
	prb12	0,84	0,72	1	-0,02	0,70	-0,13	
	prb20	0,81	0,73	1	-0,02	0,70	-0,19	
	prb44	0,71	0,54	0	0,00	0,55	-0,06	2
	prb47	0,83	0,76	1	-0,02	0,74	-0,14	
	prb51	0,87	0,76	1	-0,03	0,76	-0,17	
	prb53	0,87	0,75	1	-0,02	0,75	-0,07	
	prb57	0,85	0,77	1	-0,03	0,77	-0,09	
Lęk	prb27	0,63	0,38	1	0,01	0,52	-0,09	2
	prb31	0,63	0,51	0	-0,01	0,48	-0,04	3
	prb37	0,67	0,57	1	-0,03	0,56	-0,23	1
	prb43	0,76	0,59	1	-0,03	0,60	-0,01	
	prb45	0,77	0,68	1	-0,04	0,68	-0,13	
	prb48	0,76	0,61	1	-0,03	0,62	-0,10	
	prb54	0,75	0,60	1	-0,03	0,60	-0,19	
	prb55	0,75	0,64	1	-0,03	0,65	0,00	

Identyfikacja	prb11	0,72	0,72	0	-0,02	0,68	0,24	2
	prb14	0,69	0,64	1	-0,01	0,58	0,23	1
	prb16	0,88	0,77	1	-0,03	0,72	0,10	
	prb17	0,80	0,62	1	-0,01	0,62	0,27	1
	prb36	0,77	0,78	1	-0,03	0,75	0,20	
	prb38	0,88	0,73	1	-0,02	0,70	0,08	
	prb40	0,66	0,48	1	0,00	0,37	0,04	3
	prb50	0,76	0,69	1	-0,02	0,60	0,15	
Współ- humanitarność	prb04	0,83	0,74	1	-0,02	0,71	0,14	
	prb06	0,89	0,82	1	-0,02	0,83	0,10	
	prb10	0,81	0,77	1	-0,02	0,75	0,09	
	prb19	0,82	0,73	1	-0,02	0,66	0,05	
	prb26	0,82	0,77	1	-0,02	0,72	0,13	
	prb30	0,81	0,68	1	-0,01	0,63	0,07	
	prb49	0,68	0,57	1	0,00	0,49	0,08	2
	prb52	0,81	0,65	1	-0,01	0,62	0,07	
Norma etyczna	prb02	0,74	0,78	1	-0,01	0,72	0,15	
	prb13	0,84	0,75	1	-0,01	0,69	0,10	
	prb25	0,82	0,75	1	-0,01	0,70	0,15	
	prb28	0,89	0,81	1	-0,02	0,78	0,19	
	prb35	0,84	0,81	1	-0,02	0,76	0,26	1
	prb39	0,75	0,67	1	0,00	0,59	0,12	
	prb46	0,78	0,78	1	-0,01	0,70	0,13	
	prb56	0,79	0,71	1	-0,01	0,64	0,27	1

φ – współczynnik mocy dyskryminacyjnej; r_{smc} – skorygowana korelacja pozycji z własną podskalą; r_{test} – spełnienie kryterium najwyższej korelacji z własną podskalą; $\Delta\alpha$ – zmiana zgodności wewnętrznej po usunięciu pozycji; λ – ładunek czynnikowy; ρ_{KAS} – korelacja z KAS; pismem półgrubym oznaczono wskaźniki, które nie spełniają przyjętych kryteriów

Osiem pozycji nie spełniło przyjętego kryterium mocy dyskryminacyjnej: trzy pozycje ze skali Lęku (27, 31 i 37), dwie z podskali Identyfikacji (14 i 40) oraz po jednej z podskal Autonomii (18), Buntowniczości (7) i Współhumanitarności (49). Wzrost rzetelności podskali po usunięciu pozycji odnotowano w pięciu przypadkach: dwóch pozycji w podskali Buntowniczości (7 i 44) oraz po jednej z podskal Autonomii (18), Lęku (27) i Identyfikacji (40). Również

pięć pozycji uzyskało zbyt niskie ładunki czynnikowe, po jednej pozycji z podskal: Autonomii (18), Buntowniczości (7), Lęku (31), Identyfikacji (40) oraz Współhumanitarności (49). Trzy pozycje uzyskały wyższe współczynniki korelacji z inną podskalą niż ze skalą właściwą – po jednej z podskal Buntowniczości (44), Lęku (31) oraz Identyfikacji (11). Zbyt dużą podatność na aprobatę społeczną wykazały cztery pozycje, z których dwie należały do podskali Normy etycznej (35 i 56) i dwie do Identyfikacji (11 i 27).

Trzymając się reguły selekcji pozycji stwierdzono, że następujące cztery pozycje nie spełniły co najmniej trzech kryteriów i należy ich nie uwzględniać w dalszych analizach: 7 (Buntowniczość), 18 (Autonomia), 31 (Lęk) oraz 40 (Identyfikacja). Idąc natomiast za sposobem Hutsebauta, który przyjął jednakową liczbę pozycji w każdej podskali, skrócono wszystkie podskale do siedmiu pozycji, usuwając następujące stwierdzenia, które miały najłabsze parametry: 42 (Zależność), 49 (Współhumanitarność) oraz 56 (Norma etyczna).

Skale formalne. Analiza własności psychometrycznych skal formalnych objęła: (1) ustalenie mocy dyskryminacyjnej (współczynnik korelacji punktowo-czteropolowej φ), (2) sprawdzenie, czy pozycja koreluje najwyżej z własną podskalą (r_{test}), oraz (3) ocenę zmiany współczynnika spójności wewnętrznej podskal, do której pozycja należy po usunięciu tej pozycji ($\Delta\alpha$). Wyniki analizy zamieszczono w tabeli 3.

Na podstawie uzyskanych wskaźników można stwierdzić, że sześć pozycji uzyskało wartości φ niższe od 0,7 – cztery z podskali Centralności (59, 66, 71 i 79) oraz dwie z podskali Lęk przed niepewnością (61, 72). Moc dyskryminacyjna pozycji, które nie spełniają kryterium ze skali Centralności religii, była jedynie nieznacznie niższa i nie była mniejsza niż 0,6. Cztery pozycje nie spełniły kryterium najwyższej korelacji z własną skalą, po dwie z podskali Centralności religii (74 i 78) i Strachu przed niepewnością (61 i 72). Po usunięciu dwóch pozycji z podskali Strach przed niepewnością (61 i 72) rzetelność tej podskali rosła, w przypadku pozycji 61 – znacznie, o 0,11. Należy uznać, że pozycje 61 i 72 okazały się nietrafne w kontekście polskim. Natomiast niższe wskaźniki pozycji z podskali Centralności można przynajmniej częściowo wyjaśnić bliskością tej zmiennej ze zmienną mierzoną za pomocą Akceptacji przekonań. Pozycje 74 i 78 właśnie z tą podskalą korelują wyżej niż z Centralnością religii. Również w przypadku podskal formalnych skrócono je o jedną pozycję, kierując się uzyskanymi wyżej wskaźnikami dobroci oraz treścią stwierdzeń. Ze skali usunięto stwierdzenia: 58 (Akceptacja przekonań), 79 (Centralność religii) oraz 61 (Strach przed niepewnością).

Tabela 3. Własności psychometryczne pozycji skal formalnych PRB

Podskala	Pozycja	φ	r_{smc}	r_{test}	$\Delta\alpha$
Akceptacja przekonań	prb58	0,89	0,70	1	0,00
	prb60	0,88	0,81	1	-0,01
	prb62	0,84	0,71	1	-0,01
	prb64	0,80	0,79	1	-0,01
	prb67	0,88	0,81	1	-0,01
	prb69	0,94	0,85	1	-0,02
	prb73	0,88	0,81	1	-0,01
	prb76	0,74	0,73	1	-0,01
Centralność religii	prb59	0,62	0,54	1	-0,02
	prb63	0,81	0,72	1	-0,04
	prb66	0,62	0,50	1	-0,01
	prb71	0,67	0,51	1	-0,01
	prb74	0,71	0,56	0	-0,02
	prb78	0,77	0,69	0	-0,03
	prb79	0,65	0,47	1	-0,01
	prb81	0,82	0,68	1	-0,04
Strach przed niepewnością	prb61	-0,02	-0,30	0	0,12
	prb65	0,75	0,68	1	-0,09
	prb68	0,79	0,55	1	-0,06
	prb70	0,87	0,75	1	-0,10
	prb72	0,32	0,25	0	0,01
	prb75	0,74	0,55	1	-0,05
	prb77	0,79	0,70	1	-0,09
	prb80	0,82	0,68	1	-0,08

φ – współczynnik mocy dyskryminacyjnej; r_{smc} – skorygowana korelacja pozycji z własną podskalą; r_{test} – spełnienie kryterium najwyższej korelacji z własną podskalą; $\Delta\alpha$ – zmiana zgodności wewnętrznej po usunięciu pozycji; pismem półgrubym oznaczono wskaźniki, które nie spełniają przyjętych kryteriów

2.3. Rzetelność

Rzetelność PRB oszacowano metodą spójności wewnętrznej za pomocą dwóch współczynników: α -Cronbacha oraz λ_g -Guttmana. Oba te współczynniki można interpretować jako dolną granicę rzetelności (por. Sijtsma, 2009). Analizę przeprowadzono w pięciu grupach z osobna, aby zorientować się w stałości uzyskanych oszacowań.

Statystyki opisowe (minima, maksima, średnie, błędy standardowe średniej oraz odchylenia standardowe, skośności i kurtozy) rozkładów podskal PRB, testy zgodności tych rozkładów z rozkładem normalnym (test Anderson-Darlinga) oraz oszacowane rzetelności przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Statystyki opisowe i współczynniki rzetelności dla podskal PRB w badanych grupach

Podskala	Grupa	<i>N</i>	min	max	<i>M</i>	<i>SE_M</i>	<i>SD</i>	Skośność	Kurtoza	<i>A</i>	<i>p_A</i>	α	λ_g
Podskale treściowe													
Zależność	i	354	1,00	7,00	5,37	0,067	1,26	-1,28	1,39	11,358	<0,001	0,90	0,92
	ii	139	1,00	7,00	5,18	0,114	1,35	-0,93	0,41	2,578	<0,001	0,92	0,95
	iii	198	3,14	7,00	5,82	0,064	0,90	-0,94	0,68	3,248	<0,001	0,85	0,90
	iv	270	1,00	7,00	5,16	0,076	1,24	-1,08	1,51	3,809	<0,001	0,91	0,93
	v	137	1,43	7,00	5,33	0,096	1,12	-0,75	0,18	1,703	<0,001	0,89	0,95
Autonomia	i	354	1,00	7,00	3,21	0,068	1,29	0,50	-0,40	2,917	<0,001	0,83	0,86
	ii	139	1,00	7,00	3,38	0,121	1,42	0,26	-0,67	0,796	<0,05	0,88	0,93
	iii	198	1,00	5,71	2,61	0,075	1,06	0,47	-0,46	1,607	<0,001	0,80	0,86
	iv	270	1,00	6,57	3,19	0,070	1,16	0,46	0,07	0,935	<0,05	0,82	0,87
	v	137	1,14	6,00	3,05	0,094	1,10	0,54	-0,32	1,241	<0,01	0,79	0,89
Buntowniczość	i	354	1,00	6,57	2,87	0,063	1,19	0,77	0,14	4,610	<0,001	0,85	0,89
	ii	139	1,00	6,57	2,92	0,117	1,38	0,63	-0,47	2,128	<0,001	0,89	0,94
	iii	198	1,00	6,29	2,60	0,088	1,23	0,63	-0,39	3,159	<0,001	0,91	0,94
	iv	270	1,00	6,57	2,57	0,068	1,12	0,88	0,49	4,226	<0,001	0,88	0,91
	v	137	1,00	6,29	2,77	0,100	1,17	0,60	-0,04	1,124	<0,01	0,86	0,93
Lęk	i	354	1,00	6,29	3,55	0,060	1,12	0,04	-0,56	0,800	<0,05	0,78	0,82
	ii	139	1,00	6,86	3,14	0,101	1,19	0,71	0,33	1,722	<0,001	0,84	0,92
	iii	198	1,00	5,86	3,27	0,078	1,09	-0,04	-0,61	0,534	n.i.	0,78	0,85
	iv	270	1,00	6,86	3,07	0,066	1,08	0,22	0,03	0,473	n.i.	0,81	0,86
	v	137	1,00	6,14	3,23	0,082	0,96	0,10	-0,31	0,416	n.i.	0,74	0,87

Identyfikacja	i	354	1,43	7,00	5,15	0,055	1,03	-0,91	0,74	5,309	<0,001	0,84	0,88
	ii	139	1,00	7,00	4,92	0,100	1,18	-0,56	0,25	0,785	<0,05	0,90	0,94
	iii	198	2,57	7,00	5,40	0,063	0,89	-0,30	-0,37	0,781	<0,05	0,86	0,91
	iv	270	1,00	7,00	4,74	0,068	1,12	-0,81	1,30	2,477	<0,001	0,89	0,92
	v	137	1,86	7,00	4,91	0,082	0,96	-0,39	0,47	0,508	n.i.	0,84	0,92
Współ- humanitarność	i	354	1,29	7,00	5,07	0,063	1,19	-0,94	0,39	8,109	<0,001	0,87	0,90
	ii	139	1,00	7,00	4,99	0,108	1,28	-0,87	0,45	2,243	<0,001	0,91	0,95
	iii	198	2,71	7,00	5,51	0,068	0,96	-0,58	-0,28	2,106	<0,001	0,87	0,91
	iv	270	1,00	7,00	5,05	0,070	1,16	-0,93	1,51	2,206	<0,001	0,91	0,93
	v	137	2,43	7,00	5,07	0,097	1,13	-0,39	-0,58	0,962	<0,05	0,89	0,94
Norma etyczna	i	354	1,00	7,00	5,35	0,063	1,18	-1,33	1,47	13,658	<0,001	0,90	0,92
	ii	139	1,14	7,00	5,09	0,114	1,34	-1,01	0,61	3,201	<0,001	0,93	0,96
	iii	198	1,71	7,00	5,64	0,062	0,87	-0,95	1,71	2,046	<0,001	0,85	0,90
	iv	270	1,00	7,00	4,98	0,072	1,18	-1,04	1,44	3,984	<0,001	0,91	0,94
	v	137	1,43	7,00	5,12	0,090	1,05	-0,85	0,78	1,582	<0,001	0,89	0,95
Podskale formalne													
Akceptacja przekonań	ii	139	1,57	7,00	5,54	0,105	1,23	-1,08	0,94	3,052	<0,001	0,91	0,94
	iii	198	1,14	7,00	6,11	0,064	0,90	-1,74	4,77	7,001	<0,001	0,89	0,91
	iv	270	1,00	7,00	5,82	0,073	1,20	-1,88	4,41	11,264	<0,001	0,93	0,94
	v	137	1,71	7,00	5,83	0,090	1,06	-1,15	0,97	4,617	<0,001	0,90	0,92
Centralność religii	ii	139	1,86	7,00	5,14	0,091	1,07	-0,62	0,22	0,891	<0,05	0,80	0,86
	iii	198	3,00	7,00	5,72	0,058	0,82	-0,77	0,59	1,970	<0,001	0,74	0,78
	iv	270	2,43	7,00	5,20	0,060	0,99	-0,47	-0,22	1,637	<0,001	0,78	0,82
	v	137	2,57	6,86	5,29	0,079	0,92	-0,44	-0,47	1,119	<0,01	0,76	0,83
Strach przed niepewnością	ii	139	1,43	6,14	3,72	0,101	1,19	0,10	-0,95	0,988	<0,05	0,80	0,85
	iii	198	1,00	6,14	3,16	0,074	1,04	0,46	-0,10	1,039	<0,01	0,79	0,82
	iv	270	1,14	6,14	3,44	0,064	1,05	0,27	-0,65	1,326	<0,01	0,77	0,82
	v	137	1,14	5,86	3,45	0,093	1,09	0,05	-0,81	0,587	n.i.	0,80	0,87

N – liczebność; min – minimum; max – maksimum; M – średnia; SEM – błąd standardowy średniej; SD – odchylenie standardowe; A – test Andersona-Darlinga; p_A – istotność testu Andersona-Darlinga; α – α -Cronbacha; λ_g – λ_g -Guttmana

Uzyskane dla skal treściowych współczynniki rzetelności są zadowalające: α -Cronbacha waha się przedziale $\langle 0,74; 0,93 \rangle$, z medianą 0,87; λ_g -Guttmana mieściło się w zakresie $\langle 0,83; 0,96 \rangle$, z medianą 0,92. Najniższą rzetelność wykazuje podskala Lęku ($0,74 \leq \alpha \leq 0,84$; $0,83 \leq \lambda_g \leq 0,92$). Wyniki te dają również potwierdzenie tego, że rzetelność jest stabilna w różnych grupach. Zwraca uwagę powszechna (z wyjątkiem podskali Lęku) niezgodność uzyskanych rozkładów z rozkładem normalnym. Analiza skośności wskazuje, że rozkłady podskal Zależności, Identyfikacji, Współhumanitarności i Normy etycznej są lewoskośne, zaś Autonomii i Buntowniczości – prawoskośne, we wszystkich badanych grupach.

Skale formalne również charakteryzują się zadowalającą rzetelnością: współczynniki α -Cronbacha mieściły się w przedziale $\langle 0,74; 0,80 \rangle$ (mediana 0,80), zaś λ_g -Guttmana w przedziale $\langle 0,78; 0,94 \rangle$ (mediana 0,85). Podobnie jak w przypadku skal treści, dla skal formalnych również uzyskano rozkłady niezgodne z rozkładem normalnym – lewoskośne dla Akceptacji przekonań i Centralności religii, zaś dla Strachu przed niepewnością – prawoskośne.

2.4. Trafność

Trafność teoretyczna PRB została oceniona poprzez analizę jej struktury czynnikowej i interkorelacji między wynikami podskal (aspekt wewnętrzny) oraz korelacji z innymi metodami kwestionariuszowymi (aspekt zewnętrzny) (por. Mańkowska, 2010).

Trafność wewnętrzna. Trafność struktury czynnikowej polskiej wersji PRB oceniono, stosując konfirmacyjną analizę czynnikową. Analizę tę przeprowadzono dla pozycji wchodzących w skład podskal treściowych na danych pochodzących od wszystkich badanych osób ($N = 1098$). W modelu zerowym (model 0) starano się odtworzyć strukturę skali oryginalnej przy założeniu, że czynniki są ze sobą nieskorelowane (ortogonalne). Oparto się tu na tym, iż skala została skonstruowana na podstawie wyników analizy czynnikowej z rotacją ortogonalną. Uzyskane wskaźniki dobroci dopasowania modelu 0 zamieszczono w tabeli 5.

Dopasowanie modelu zerowego okazało się niezadowalające. Analiza indeksów modyfikacyjnych wykazała, iż poprawienie dopasowania modelu powinno przede wszystkim polegać na uwolnieniu parametrów kowariancji pomiędzy czynnikami. Przetestowano zatem model poprawiony (model 1), w którym założono, że czynniki mogą być skorelowane między sobą. Jak wynika z tabeli 5 dopasowanie modelu 1 poprawiło się znacznie w stosunku do

modelu 0. Współczynniki SRMR oraz RMSA uzyskały wartości satysfakcjonujące ogólnie przyjęte kryteria. Na tej podstawie uznano, że struktura wewnętrzna PRB jest 7-czynnikowa, czynniki te odpowiadają czynnikom wyodrębnionym przez Hutsebauta (1980), przy czym w polskiej wersji skali nie można uznać czynników tych uznać za niezależne.

Tabela 5. Wskaźniki dobroci dopasowania modeli konfirmacyjnej analizy czynnikowej PRB

Wskaźnik	Model 0 (ortogonalny)	Model 1 (nieortogonalny)
CMIN	9013,55	4209,08
<i>df</i>	1175,00	1154,00
<i>p</i>	<0,0001	<0,0001
SRMR (<0,08)	0,279	0,059
RMSA (<0,06)	0,081	0,051
HI RMSEA	0,083	0,053
CFI (>0,95)	0,671	0,869
TLI (>0,95)	0,685	0,877

Tabela 6 prezentuje korelacje między wymiarami PRB. Powyżej przekątnej macierzy korelacji zamieszczono oszacowane interkorelacje między zmiennymi latentnymi (czynnikami) z modelu 1. Poniżej przekątnej umieszczono korelacje wyników surowych z poprawką na rzetelność podskali. Interkorelacje Zależności, Normy etycznej, Współhumanitarności, Identyfikacji oraz Autonomii (współczynniki ujemne) są bardzo wysokie, co sugeruje, że są one wyrazem jednego czynnika wyższego rzędu, wyrażającego wymiar pozytywno-negatywny relacji do Boga. Korelacje Lęku z wyżej wymienionymi podskalami są niskie lub umiarkowane, zaś Buntowniczości – umiarkowane lub wysokie. Lęk koreluje wysoko dodatnio z Buntowniczością.

Tabela 6. Interkorelacje podskal PRB

	Zależność	Autonomia	Buntowniczość	Lęk	Identyfikacja	Współhumanitarność	Norma etyczna
Zależność		-0,86	-0,47	-0,12	0,85	0,81	0,87
Autonomia	-0,88		0,58	0,35	-0,76	-0,69	-0,79
Buntowniczość	-0,51	0,62		0,62	-0,48	-0,40	-0,42
Lęk	0,05	0,20	0,54		-0,21	-0,19	-0,11
Identyfikacja	0,87	-0,79	-0,48	-0,03		0,87	0,93
Współhumanitarność	0,86	-0,76	-0,46	-0,04	0,89		0,77
Norma etyczna	0,93	-0,83	-0,46	0,09	0,94	0,85	
Akceptacja przekonań	0,78	-0,69	-0,47	-0,06	0,69	0,67	0,79
Centralność religii	0,77	-0,71	-0,49	-0,15	0,75	0,70	0,77
Strach przed niepewnością	-0,50	0,61	0,57	0,40	-0,40	-0,40	-0,40

W górnej części tabeli umieszczono interkorelacje podskal treściowych: powyżej przekątnej – korelacje między czynnikami modelu 1, poniżej przekątnej – skorygowane korelacje. W dolnej części tabeli znajdują się korelacje podskal treściowych i formalnych ($N = 744$).

W dolnej części tabeli umieszczono współczynniki korelacji podskal treściowych i formalnych. Korelacje te uzyskano na podstawie wyników pochodzących z czterech grup (II-V; $N = 744$). Zależności uzyskane dla Akceptacji przekonań i Centralności religii są podobne: bardzo wysokie korelacje pozytywne uzyskano z Zależnością, Identyfikacją, Współhumanitarnością oraz Normą etyczną, bardzo wysoką korelację negatywną – z Autonomią, wysoką negatywną z Buntowniczością, zaś praktycznie brak związku – z Lękiem. Wszystkie korelacje Strachu przed niepewnością były wysokie: pozytywnie korelowały z tą miarą Lęk, Autonomia i Buntowniczość.

Wyniki analizy trafności wewnętrznej PRB wskazują na to, że można wyodrębnić w niej siedem czynników, tak jak w wersji oryginalnej. Czynniki te wykazują jednak wzajemne zależności, w szczególności rodzaje relacji nasyczone afektem pozytywnym, oraz Autonomią (zależność ujemna).

Trafność zewnętrzna. Podstawą do oceny trafności zewnętrznej polskiej PRB było skorelowanie jej wyników z wynikami innych narzędzi psychologicznych mierzących religijność. W tym celu wykorzystano kilka kwestionariuszy: Skalę Relacji Religijnych Jarosza, Kwestionariusz Aprobaty Społecznej (KAS), Skalę Postaw Religijnych Prężyny, Skalę Centralności Religijności (C-15) Hubera i Skalę Przekonań Postkrytycznych (PCBS) Hutsebauta.

Skala Relacji Religijnych Jarosza mierzy trzy podstawowe typy relacji do Boga: dialogowo-monologową, wzajemną-jednostronną i zaktualizowaną–niezaktualizowaną (Jarosz, 2004, s. 92). Kwestionariusz Aprobaty Społecznej (KAS), autorstwa Drwala i Wilczyńskiej (1995), skonstruowany został do badania nieświadomej tendencji do zawyżania bądź zaniżania wyników innych badań psychologicznych oraz jako metoda pomiaru cechy osobowości, jaką jest potrzeba aprobaty społecznej. Skala Postaw Religijnych Prężyny ujmuje trzy wymiary religijności: intensywność postawy religijnej, centralność przedmiotu postawy religijnej i kryzys (Prężyna, 1968; Nowosielski, 2008). Skala C-15 pozwala na pomiar pozycji religijnego systemu znaczeń w hierarchicznej konfiguracji systemu konstruktów osobistych jednostki (Centralność) oraz w pięciu następujących wymiarach: Zainteresowanie problematyką religijną, Przekonania religijne, Modlitwa, Kult i Doświadczenie religijne (Zarzycka, 2007, zob. też Zarzycka – artykuł zamieszczony w niniejszej książce, s. 231-261). Skala Przekonań Postkrytycznych Hutsebauta (1996) służy do pomiaru dwóch wymiarów, za pomocą których Wulff (1997) opisał możliwe podejścia do religii: Włączenie vs Wykluczenie transcendencji oraz Literalna vs Symboliczna interpretacja religii. Metoda składa się z czterech podskal: Ortodoksji, Krytyki zewnętrznej, Relatywizmu i Wtórnej naiwności (Bartczuk, Wiechetek, Zarzycka, artykuł zamieszczony w niniejszej książce, s. 201-230).

Uznano, że skala Przeżywane Relacje do Boga będzie trafna, gdy wyniki tzw. relacji pozytywnych (Zależność, Identyfikacja, Współhumanitarność, Norma etyczna) będą korelowały silnie dodatnio z pozytywnymi relacjami religijnymi (relacją dialogową, wzajemną i zaktualizowaną), badanymi skalą Jarosza (2004). Natomiast relacje negatywne (Autonomia, Buntowniczność i Lęk) będą korelowały ujemnie z relacją dialogową, wzajemną i zaktualizowaną. Ponadto oczekiwano silnych dodatnich korelacji relacji religijnych pozytywnych ze skalami intensywności postawy religijnej i centralności oraz ujemnych z kryzysem religijnym. Spodziewano się, że kryzys religijny będzie korelował pozytywnie z Autonomią, Buntownicznością i Lękiem. Silniejszych korelacji z relacjami religijnymi (mierzonymi Skalą Hutsebauta) oczekiwano w stosunku do centralności (C-15 Hubera), przy czym dodatnich współczynników

korelacji oczekiwano z relacjami pozytywnymi oraz ujemnych – z relacjami negatywnymi. Jeżeli chodzi o PCBS, to zgodnie z rezultatami badań Durieza i Hutsebauta (2001) spodziewano się, że wymiar włączania transcendencji (Ortodoksja i Wtórna naiwność) będzie korelował dodatnio z pozytywnymi relacjami religijnymi i ujemnie z negatywnymi relacjami. Krytyka zewnętrzna i Relatywizm powinny korelować dodatnio z takimi typami relacji, jak Autonomia, Buntowniczość i Lęk, negatywnie zaś z Zależnością, Identyfikacją, Współhumanitarnością i Normą etyczną.

Uzyskane w trakcie prowadzonych analiz współczynniki korelacji potwierdziły wysoką trafność polskiej wersji PRB. Oczekiwany wzorzec zależności uwidocznił się we wszystkich przeprowadzonych analizach. Pozytywne relacje religijne: Zależność, Identyfikacja, Współhumanitarność i Norma etyczna były silnie dodatnio powiązane z pozytywnymi relacjami religijnymi, badanymi skalą Jarosza: relacją zaktualizowaną, wzajemną i dialogową. W odniesieniu do wymienionych relacji religijnych (Zależności, Identyfikacji, Współhumanitarności, Normy etycznej) odnotowano także silne pozytywne korelacje w przypadku Intensywności i Centralności, badanych skalą Prężyny. Również wszystkie wymiary centralności ze skali Hubera okazały się charakteryzować silnymi pozytywnymi współczynnikami, podobnie jak Ortodoksja i Wtórna naiwność ze skali PCBS. Z kolei gdy chodzi o negatywne relacje religijne (Autonomia i Buntowniczość), to również – zgodnie z przewidywaniami – wykazały się one silnymi negatywnymi powiązaniem z omówionymi wyżej wymiarami skal. Tylko Krytyka zewnętrzna i Relatywizm (PCBS) wiązały się pozytywnie z negatywnymi relacjami (zob. tabela 7 i 8).

Tabela 7. Korelacje między skalą PRB Hutsebauta a Skalą Relacji do Boga Jarosza i Kwestionariuszem Aprobaty Społecznej

	Relacja zaktualizowana (N = 82)	Relacja wzajemna (N = 82)	Relacja dialogowa (N = 82)	KAS (N = 354)
Zależność	0,90***	0,45***	0,75***	0,15**
Autonomia	-0,72***	-0,46***	-0,61***	-0,12*
Buntowniczość	-0,44***	-0,58***	-0,37***	-0,17**
Lęk	-0,04	-0,39***	-0,14	-0,16**
Identyfikacja	0,83***	0,41***	0,67***	0,25***
Współhumanitarność	0,74***	0,45***	0,68***	0,13*
Norma etyczna	0,83***	0,28*	0,60***	0,20***

Tabela 8. Korelacje skali PRB ze Skalami Postaw Religijnych Prężyny, Skalą Centralności Hubera oraz Skalą Przekonań Postkrytycznych Hutsebauta

	Zależność	Autonomia	Buntowni- czość	Lęk	Identyfi- kacja	Współhu- manitar- ność	Norma etyczna
Skale Postaw Religijnych (N = 260)							
Intensywność	0,74***	-0,63***	-0,43***	-0,01	0,64***	0,66***	0,72***
Centralność	0,78***	-0,68***	-0,40***	0,01	0,72***	0,73***	0,78***
Kryzys	-0,29***	0,32***	0,29***	0,35***	-0,14*	-0,14*	-0,18***
Skala Centralności (N = 268)							
Zainteresowania	0,50***	-0,45***	-0,34***	-0,09	0,58***	0,56***	0,53***
Przekonania	0,69***	-0,57***	-0,46***	-0,02	0,59***	0,62***	0,63***
Modlitwa	0,73***	-0,69***	-0,42***	-0,02	0,69***	0,66***	0,72***
Doświadczenie	0,71***	-0,60***	-0,36***	-0,08	0,56***	0,63***	0,63***
Kult	0,69***	-0,67***	-0,31***	-0,05	0,70***	0,59***	0,71***
Centralność	0,82***	-0,74***	-0,46***	-0,06	0,77***	0,75***	0,80***
Skala Przekonań Postkrytycznych (N = 260)							
Ortodoksja	0,60***	-0,49***	-0,21***	0,10	0,57***	0,56***	0,63***
Krytyka zewnętrzna	-0,61***	0,61***	0,55***	0,12	-0,55***	-0,54***	-0,63***
Relatywizm	-0,37***	0,53***	0,30***	0,24***	-0,32***	-0,32***	-0,35***
Wtórna naiwność	0,56***	-0,37***	-0,33***	0,11	0,55***	0,53***	0,59***

Osobno należy się odnieść do relacji religijnej Lęk, gdzie korelacje z omawianymi skalami wydają się nie mieć takiej regularności, jaką wykazywały inne relacje religijne. W odniesieniu do wielu analizowanych skal w przypadku Lęku nie stwierdzono związku istotnego statystycznie. Powiązanie takie (istotne statystycznie) odnotowano tylko trzykrotnie: z Relacją wzajemną (Skala Jarosza), i ma ono charakter związku ujemnego, Kryzysem (skala Prężyny) – powiązanie dodatnie – i z Relatywizmem (PCBS), również powiązanie dodatnie. Być może taki charakter powiązań Lęku z innymi wymiarami byłby bardziej zrozumiały, gdyby przyjąć, że zakres treściowy, mierzony skalą Lęk, tylko częściowo pokrywa się z zakresami konstruktów ujmowanych przez pozostałe miary religijności.

Jeżeli chodzi o korelacje relacji religijnych (PRB) z aprobatą społeczną (KAS), to uzyskane współczynniki są niewysokie i wahają się od 0,13 do 0,25

(efekt nieznaczący). Trzy powiązania mają charakter ujemny (Autonomia, Buntowniczość, Lęk), reszta – dodatni (por. tabela 7). Wielkość uzyskanych współczynników daje podstawę do wyciągnięcia wniosku, że wpływ aprobaty społecznej na uzyskiwane wyniki w relacjach religijnych jest niewielki.

3. Zastosowanie skali, obliczanie wyników i ich interpretacja

PRB jest narzędziem uwzględniającym „przeżywane relacje z Bogiem”, zatem przeznaczonym do badania osób przede wszystkim zaangażowanych religijnie, określających siebie jako wierzące. Pozycje skali wprost odnoszą się do Boga religii chrześcijańskiej, dlatego zakres jej stosowania ogranicza się do osób wyznających Jezusa Chrystusa.

W polskiej wersji skali usunięto po jednej pozycji z każdej podskali oraz wprowadzoną przez Prężynę pozycję buforową. Zmiany te zostały zaaprobowane przez Hutsebauta. Obecnie skala składa się z 70 pozycji. Odpowiedzi na poszczególne pytania testowe udziela się na 7-stopniowej skali odpowiedzi. Każdy wymiar diagnozowany jest przez siedem pytań. Wyniki oblicza się według klucza. Wynikiem surowym jest suma punktów uzyskanych z siedmiu itemów, tak więc wyniki w każdym wymiarze wahają się od 7 do 49, ze średnim skali – 28.

Wyniki w podskalach tematycznych PRB pozwalają na ocenę nasilenia doświadczania poszczególnych rodzajów relacji do Boga. Wysoki wynik (powyżej środka skali) w każdej ze skal oznacza duże, a niski wynik (poniżej środka skali) – małe nasilenie przeżywania każdego z rodzajów relacji do Boga.

Skale formalne mają na celu pomoc w opisie religijności osób badanych w tradycyjnym ujęciu religijności. Skala akceptacji przekonań ocenia aspekt poznawczego przyjęcia twierdzeń religii za prawdziwe, zaś Centralności – motywacyjnego aspektu religijności; podskalę Strach przed niepewnością można uznać za miarę wątpliwości w wierze. Mogą one służyć również do selekcji osób zaangażowanych religijnie.

4. Przegląd badań

Poniżej zaprezentowane zostaną wybrane badania, w których wykorzystano wśród różnych narzędzi badawczych PRB. Ten krótki przegląd ma na celu ukazanie, jak rodzaje relacji religijnych do Boga badane tą skalą korelują z różnymi zmiennymi, badanymi innymi narzędziami psychologicznymi.

Hutsebaut (1980) skorelował wyniki badań powyższym testem z wynikami kwestionariusza badającego relacje interpersonalne VIR (Vragenlijst voor Interpersoonlijke Relaties – VIR, Interpersonal Relations Questionnaire – Vertommen, Rochette, 1970; Vertommen, 1979). Interesowało go, czy istnieje związek pomiędzy relacjami do Boga a relacjami interpersonalnymi, badanymi kwestionariuszem VIR. Kwestionariusz VIR, składający się z ośmiu podskal (każdy wymiar zawiera 10 krótkich twierdzeń), ma dwie podstawowe formy: Ja–inni oraz Inni–Ja. Wspomniane osiem podskal ujmuje następujące aspekty relacji interpersonalnych: dominację, towarzyskość, altruizm, zależność, niższość, nieufność, jawną niechęć, samozaufanie. Wyniki korelacji wskazują, że wymiar zależności jest pozytywnie skorelowany z wymiarem altruizmu, a negatywnie z wymiarem niechęci. Na tej podstawie Hutsebaut (1980, s. 37) wniósł, że osoba, która potrzebuje Boga, jest również nastawiona na pomoc innym, szanuje inne osoby i nie jest w stosunku do nich agresywna. Wymiar autonomii nie wykazał znaczących powiązań z żadnym z wymiarów skali VIR. Jeżeli ktoś czuje się zbuntowany w stosunku do Boga, to również jest mniej zorientowany społecznie w relacji z innymi ludźmi, nie jest przyjacielski. Osoba taka czuje się słaba, mało wartościowa, a także rozczarowana i oszukana, ponieważ nie może nawiązać relacji z innymi ludźmi. Inni ludzie wydają się wrodozy, egocentryczni, dominujący i nie można na nich liczyć. Osoba mająca poczucie winy odczuwa również poczucie niższości i brak zaufania do innych. Inni są widziani jako osoby wrogie i takie, którym nie można zaufać. Osoby, które identyfikują się z Bogiem, są również altruistycznie zorientowane w stosunku do innych ludzi, są otwarte na innych. Osoby, które ukierunkowują się na Boga poprzez odnajdywanie go w ludziach (współhumanitarność) widzą siebie przede wszystkim jako osoby altruistyczne, towarzyskie i przyjacielskie w stosunku do innych. Ktoś, kto doświadcza Boga jako normę absolutną, jest altruistycznie zorientowany w stosunku do innych. Jeżeli to jest konieczne, umie podporządkować się innym.

Śliwak (1993) opisał badania powiązań między typami altruizmu a relacjami religijnymi do Boga. W badaniach zastosowano wersję podstawową PRB Hutsebauta, tzn. siedmiowymiarową, Kwestionariusz A–N Śliwaka (2005) oraz Kwestionariusz Endo- Egzocentryzmu moralnego Karyłowskiego (1980). Próba badawcza wynosiła 226 osób; 53% stanowiły kobiety, a 47% mężczyźni, średnia wiek wynosiła $M = 26,7$ roku; $SD = 2,24$. Autor badań stwierdza, że można by mówić o identyczności wyników grupy egzocentrycznej i endocentrycznej w zakresie relacji do Boga. Profile religijności tych grup przebiegają równoległe obok siebie (z minimalnym odstępem). W stosunku do osób o nis-

kim altruizmie (umownie nazywanych w tej pracy niealtruistami) grupy altruistów egzo- i endocentrycznych charakteryzują się tym, że są bardziej religijne, tzn. mocniej identyfikują się z Jezusem Chrystusem, swoje życie ukierunkowują na Boga i wykazują większą zależność od Boga. Norma, jaką w ich życiu stanowi Bóg, uważana jest za normę absolutną. W przeciwieństwie do grupy niealtruistycznej nie chcą uniezależnić się od Boga i nie widzą powodów, aby się przeciwko Bogu buntować.

Badania Wandrasza (1998) dotyczyły religijności i postawy wobec choroby. Autor przebadał 140 pacjentów oddziałów onkologicznych (40% mężczyźni, 60% kobiety). Religijność respondentów sprawdzana była za pomocą Skali Postaw Religijnych Prężyny i PRB Hutsebauta. Postawa wobec choroby testowana była Skalą Postaw wobec Choroby Kostrzewskiego i Skalą Postaw wobec Choroby Wandrasza oraz Dyferencjałem Semantycznym. Wandrasz (1998, s. 162) stwierdza, że poza wymiarem Winy wszystkie pozostałe wymiary relacji religijnych do Boga różniły się bardzo istotnie statystycznie w grupach o dużym i małym nasileniu ogólnej postawy wobec choroby, czyli w grupach o pozytywnym i negatywnym przeżywaniu własnej choroby. Osoby o pozytywnym nastawieniu wobec własnej choroby charakteryzowały się wysoką zależnością w stosunku do Boga i wysoką identyfikacją z Jezusem Chrystusem jako idealnym człowiekiem i wzorem. Ponadto odznaczały się wysoką akceptacją normy etycznej i współhumanitarnością, natomiast niska była autonomia i buntowniczność.

Śliwak i Matuszewski (1998) badali religijność słuchaczy Radia Maryja, dokonując pomiaru zmiennej Skalą Postaw Religijnych Prężyny i PRB Hutsebauta. Przebadano 50 osób, z których 30 deklarowało się jako słuchacze Radia Maryja. Grupę kontrolną utworzyło 20 osób, którzy odpowiedzieli, że nie słuchają tej rozgłośni. Większość badanych osób była w wieku 36-55 lat i miała średnie wykształcenie. Autorzy badań stwierdzają, że słuchacze Radia Maryja – na tle grupy nie słuchającej tego radia – odznaczają się bardziej pozytywnymi relacjami do Boga niż grupa badanych, która nie słucha tej rozgłośni. Różnice istotne statystycznie między wyodrębnionymi dwoma grupami dotyczyły sześciu wymiarów relacji religijnych. Słuchacze Radia Maryja odznaczali się wyższymi wynikami na skali Identyfikacji i Współhumanitarności, a ponadto wyższą Akceptacją przekonań i Centralnością religii. Niższe wyniki uzyskali w Autonomii i Buntowniczności.

Podobne badania przeprowadzili Śliwak i Szafrńska (2000), ale bez typologizacji altruizmu (badany był tylko poziom altruizmu Kwestionariuszem A-N) i z uwzględnieniem 10 wymiarów skali (PRB). Przebadano 181 osób,

53% kobiet i 47% mężczyzn. Średnia wieku badanej próbki wynosiła $M = 28,2$ roku. Przeprowadzone analizy dotyczące zależności poziomu altruizmu i religijności pozwoliły wysunąć wnioski, że taka zależność rzeczywiście istnieje. Najwięcej różnic (w dziewięciu skalach) i największe różnice w poszczególnych skalach wystąpiły między dwoma skrajnymi grupami: o wysokim poziomie altruizmu i niskim poziomie altruizmu. Tylko w skali Wina/Lęk wyniki między tymi grupami są zbliżone do siebie. Wyniki grupy o średnim poziomie altruizmu były „średnie”, to znaczy mieściły się między wynikami grupy A i N.

Szymołaon (2003) poszukiwał korelatów między zmiennymi koncentracji na sobie i relacjami religijnymi. Koncentracja na sobie badana była skalą skonstruowaną przez Fenigstein, Scheier i Buss, którą do warunków polskich zaadaptowali Zakrzewski i Strzałkowska. Skala ta wyodrębnia trzy wymiary koncentracji na sobie: koncentrację prywatną, publiczną i niepokój społeczny. Z kolei relacje religijne mierzone były PRB Hutsebauta. Jak wynika z badań Szymołaona (2003, s. 45), najczęściej powiązań odnotowano między niepokojem społecznym a relacjami religijnymi do Boga. Niepokój społeczny ujemnie korelował z Zależnością, Identyfikacją, Współhumanitarnością, Normą etyczną i Akceptacją przekonań. Pozostałe wymiary relacji odznaczały się pozytywnymi korelacjami i wszystkie były na poziomie istotnym statystycznie. Również koncentracja prywatna wykazywała kilka powiązań istotnych statystycznie z relacjami religijnymi. Charakterystyczne jest chyba to, że wszystkie powiązania były pozytywne. Największą siłę związku odnotowano z Centralnością, a następnie Zależnością, Normą etyczną, Akceptacją przekonań i Identyfikacją. Najmniej związków stwierdzono między koncentracją publiczną a relacjami religijnymi. Pozytywne powiązania stwierdzono z Zależnością, Identyfikacją, Normą etyczną i Wątpliwościami.

W swojej pracy Jarosz (2004) zainteresował się interpersonalnymi uwarunkowaniami religijności. Autor poszukiwał związku między religijnością ujętą w paradygmat relacji do Boga a „ja” społecznym. Przez „ja” społeczne rozumiał on człowieka w relacjach interpersonalnych oraz w relacji do grupy społecznej (s. 9). W tym celu przebadał 194 osoby (121 kobiet – 62% i 73 mężczyzn – 38%), w przedziale wiekowym 20-80 lat, pięcioma skalami: Testem Przymiotnikowym ACL, Skalą Indywidualizmu-Kolektywizmu, Kwestionariuszem Stosunków Międzyludzkich (VIR), PRB Hutsebauta i Skalą Relacji do Boga, własnej konstrukcji. Wyniki jego badań pokazały, że takie skale relacji do Boga, jak Zależność, Identyfikacja, Współhumanitarność i Norma etyczna są bardzo silnie powiązane z zachowaniami społecznymi. Każdy z tych typów relacji dodatnio koreluje z Kolektywizmem i Afiliacją, negatywnie zaś

z indywidualizmem. Ponadto autor stwierdza, że wymienione skale charakteryzują się niską dominacją w relacjach interpersonalnych, brakiem podejrzliwości w stosunku do ludzi, brakiem wrogości oraz agresywnych zachowań w stosunku do partnerów relacji i zaufaniem w kontaktach interpersonalnych oraz licznymi i bliskimi relacjami z ludźmi.

Śliwak i Szołdra (2005) interesowali się samoświadomością i typem religijności u adolescentów. Przebadał 95 uczniów Liceum Ogólnokształcącego w wieku 18-19 lat; 58% stanowiły dziewczęta, 42% chłopcy. Narzędziami badawczymi były: Skala Samoświadomości Zaborowskiego i Oleszkiewicz oraz PRB Hutsebauta (10 wymiarów). Najbardziej pozytywny i najbardziej dojrzały obraz relacji religijnych do Boga prezentowały osoby o samoświadomości refleksyjnej oraz indywidualnej. Te dwa typy samoświadomości (indywidualna i refleksyjna) odznaczały się wysokimi pozytywnymi korelacjami z takimi wymiarami relacji religijnych, jak Zależność, Identyfikacja, Współhumanitarność, Norma etyczna, Akceptacja przekonań i Centralność religii (s. 115-116). Dodatkowo okazało się, że samoświadomość indywidualna i refleksyjna charakteryzuje się istotnymi statystycznie negatywnymi korelacjami z wymiarami negatywnymi, czyli Autonomią, Buntowniczością i Winą/Lękiem.

Śliwak (2006) podjął temat związku między niepokojem a religijnością rozumianą jako przeżywane relacje do Boga. Przebadał 360 osób (53,1% kobiet i 46,9% mężczyzn). Średni wiek wszystkich badanych wynosił: $M = 26,7$ roku; $SD = 2,24$. Celem analiz było poszukiwanie powiązań między poziomem przeżywanego przez człowieka lęku ogólnego (EN), jawnego (NJ) i ukrytego (NU) (badanego Arkuszem Niepokoju Cattella), a przeżywanymi relacjami do Boga (badanego PRB Hutsebauta). Uzyskane wyniki ukazały, że biorąc pod uwagę niepokój ogólny, jawny i ukryty oraz wyodrębnione ze względu na płeć podgrupy, na siedem badanych wymiarów relacji religijnych powiązania istotne statystycznie istnieją z czterema skalami: Buntowniczością, Winą/Lękiem, Identyfikacją i Współhumanitarnością. Przy czym dwie pierwsze skale wiążą się z niepokojem dodatnio (dodatnie współczynniki korelacji), natomiast dwie następne mają wartość ujemną.

Nowosielski (2008) opisał korelaty kryzysu religijnego. Przebadał 120 osób (48,2% kobiet, 51,6% mężczyzn) w wieku od 18 do 37 lat ($M = 24,3$ roku; $SD = 4,81$). Autor ten zastosował w swoich badaniach wiele narzędzi psychologicznych: Kwestionariusz Osobowości Cattella 16 PF, Test Przymiotnikowy ACL Gougha i Heilbruna, Skalę Postaw Religijnych Prężyny, PRB Hutsebauta, Dyferencjał Semantyczny Osgooda i Rozmowę kierowaną (opracowaną przez Nowosielskiego). Wyodrębniając spośród badanych osób dwie grupy:

kryzysujących i niekryzysujących, analizował ich religijność. Nowosielski (2008, s. 168) stwierdza, że osoby w kryzysie charakteryzują się bardziej negatywnymi relacjami do Boga niż grupa, która nie przeżywa kryzysu. Badania wykazały, że osoby te (w kryzysie) nie odczuwają potrzeby pomocy Bożej (niszka Zależność). Podobnie jest z innymi skalami, tak zwanymi pozytywnymi, tzn. Identyfikacją, Współhumanitarnością i Normą etyczną. We wszystkich tych skalach wyniki w grupie kryzysujących są niższe niż u niekryzysujących. Z kolei negatywne aspekty relacji do Boga (Autonomia i Buntowniczność) okazały się wyższe u kryzysujących niż niekryzysujących.

W pracy doktorskiej pt. *Cechy osobowości jako czynnik modyfikujący związek pomiędzy relacjami interpersonalnymi a religijnymi* Yaremko (2010) przebadala ukraińskich studentów. Narzędziami badawczymi były: Arkusz Samo-poznania Cattella, Kwestionariusz EPQR Eysencka, Kwestionariusz Stosunków Międzyludzkich Vertomena i Rochetta, PRB Hutsebauta i Skala Relacji do Boga Jarosza. Najwięcej powiązań odnotowano między relacjami religijnymi a skalami Psychotyizmu i Neurotyzmu. Interesujący okazał się brak powiązań istotnych statystycznie między relacjami religijnymi a ekstrawersją. Neurotyzm korelował dodatnio z takimi skalami relacji religijnych, jak Zależność, Buntowniczność, Poczucie winy, Norma etyczna, Akceptacja przekonań. Relacja religijna Autonomia korelowała z Neurotyzmem w sposób negatywny. Psychotyizm miał jeszcze więcej powiązań z relacjami religijnymi, bo oprócz wymiaru winy wszystkie skale korelowały na poziomie istotnym statystycznie, ale tu większość relacji miała charakter negatywny (Zależność, Identyfikacja, Norma etyczna, Akceptacja przekonań i Centralność).

Śliwak i Korczyński (w druku) interesowali się powiązaniem między religijnością i postawą wobec kary śmierci. Ogółem przebadali 100 osób, wśród nich było 55 kobiet (55% badanej populacji) oraz 45 mężczyzn (45% badanej grupy). Średni wiek badanej próbki wyniósł w przypadku grupy zasadniczej 31,59 roku ($SD = 9,01$). W prezentowanych badaniach zastosowano cztery testy psychologiczne: Skalę do Badania Intensywności Postawy Religijnej Prężyny, PRB Hutsebauta, Skalę Religijności Personalnej Jaworskiego oraz Kwestionariusz Postaw wobec Kary Śmierci – konstrukcji autorów artykułu. Analiza wyników niniejszej pracy pozwala stwierdzić, że w przypadku ogólnej postawy wobec kary śmierci tylko trzy relacje religijne wykazały istotne statystycznie powiązania z tym wymiarem. Były to Autonomia, Buntowniczność oraz Wina/Lęk. Można by na tej podstawie wysunąć sugestię, że zwolennikami kary śmierci są osoby, które w relacji do Boga są autonomiczne, poszukujące zarówno własnego systemu wartości, jak i drogi, którą będą podążać w życiu.

Pozytywnie zapatrują się na karę śmierci również osoby, które są krytyczne wobec Boga i buntują się przeciwko Niemu. Również osoby odczuwające winę i lęk względem Boga pozytywnie patrzą na karę śmierci. Osoby charakteryzujące się takim typem relacji religijnej postrzegają Boga przede wszystkim lękowo – jako niemilosierznego i surowego sędziego, a co za tym idzie – mogą mieć przeświadczenie, że popełnione kary na ziemi powinny być surowo ukarane, w krańcowym przypadku karą śmierci.

Śliwak, Zarzycka, Franczak, Klein (2010) przedmiotem swoich badań uczynili analizę powiązań między narcyzmem i religijnością. W badaniach zastosowano Kwestionariusz Narcyzmu F. W. Deneke, B. Hilgenstock i R. Müller oraz PRB Hutsebauta. Grupę badaną stanowiło 180 osób, w wieku od 25 do 40 lat ($M = 32,53$; $SD = 7,21$), po 90 kobiet i mężczyzn. Wyniki potwierdziły obecność powiązań między narcyzmem i Winą/Lękiem, Buntem wobec Boga oraz Obawą przed niepewnością. Wymienione wymiary ujawniają korelacje zarówno z ogólnym narcyzmem (Bunt i Strach), jak również z poszczególnymi symptomami. Bunt i Obawa przed niepewnością korelują dodatnio z ogólnym narcyzmem. Można wnioskować, że narcyzm istotnie wiąże się ze sposobem przeżywania relacji do Boga. Im wyższy poziom narcyzmu, tym silniejsze doświadczenia buntu wobec Boga, winy przed Bogiem, niepewności i dążenia do poszukiwania obiektywnego potwierdzenia własnych przekonań religijnych.

Śliwak, Zarzycka i Rak (2011) prezentują badania, w których koncentrują się na związkach zachodzących między dezintegracją w procesie wartościowania a relacją człowieka z Bogiem. Grupę badaną stanowiło 116 osób, 63 kobiety i 53 mężczyzn. W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu P. Olesia oraz PRB Hutsebauta. Przeprowadzone badania wskazały na występowanie statystycznie istotnych powiązań między kryzysem w wartościowaniu i wymiarami relacji religijnej. W grupie zasadniczej wynik ogólny, będący miarą kryzysu w wartościowaniu (KW), korelował istotnie statystycznie z ośmioma na dziesięć badanych wymiarów relacji religijnych. Tylko wymiary Wina/Lęk i Identyfikacja nie wykazały powiązań istotnych statystycznie. Ze względu na taką samą ilość powiązań między badanymi zmiennymi w podgrupie mężczyzn (przy zdecydowanie mniejszej ich ilości u kobiet) stwierdzono, że wyniki te są pochodną przede wszystkim wyników uzyskanych w podgrupie mężczyzn.

Przegląd badań dotyczących powiązań relacji religijnych z wybranymi zmiennymi

Opis bibliograficzny	Problem	Zastosowane narzędzia	Opis badanej grupy	Wyniki
Śliwak, J. (1993). Altruizm a religijność człowieka – badania empiryczne. <i>Roczniki Filozoficzne</i> , 41, 4, 41-52	Badano powiązania między typami altruizmu a relacjami religijnymi do Boga	PRB, Kwestionariusz A-N Śliwaka, Kwestionariusz Endo- Egzocentryzmu Moralnego Karyłowskiego	226 osób, 53% kobiety, 47% mężczyźni, średnia wieku $M = 26,7$; $SD = 2,24$	Stwierdzono identyczność wyników grupy egzocentrycznej i endocentrycznej w zakresie relacji do Boga. W stosunku do osób o niskim altruizmie grupy altruistów egzocentrycznych charakteryzują się tym, że są bardziej religijne
Śliwak, J., Matuszewski, A., (1998). Postawa religijna słuchaczy Radia Maryja. <i>Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej</i> , 6, 421-435	Badano religijność słuchaczy Radia Maryja	PRB, Skala Postaw Religijnych Prężyny	50 osób, 30 to słuchacze Radia Maryja, 20 nie słucha tej rozgłośni; osoby w wieku 36-55 lat ze średnim wykształceniem	Słuchacze Radia Maryja odznaczają się wyższymi wynikami na skali Identyfikacji i Współhumanitarności, Akceptacji przekonań, Centralności religii; niższe wyniki w Autonomii i Buntowniczości
Wandrasz, M. (1998). <i>Religijność a postawa wobec choroby</i> . Lublin: RW KUL	Badania dotyczyły religijności i postawy wobec choroby	Skala Postaw Religijnych Prężyny, PRB, Skala Postaw wobec Choroby Kostrzewskiego, Skala Postaw wobec Choroby Wandrasza, Dyferencjał Semantyczny	140 pacjentów oddziałów onkologicznych (40% mężczyźni, 60% kobiety)	Poza wymiarem Winy wszystkie wymiary relacji religijnych różniły się bardzo istotnie statystycznie w grupach o dużym i małym nasileniu ogólnej postawy wobec choroby, czyli w grupach o pozytywnym i negatywnym przeżywaniu własnej choroby
Śliwak, J., Szafrńska, M. (2000). Poziom altruizmu a przeżywane relacje religijne do Boga. W: T. Doktor, K. Franczak (red.), <i>Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje</i> (s. 161-185). Warszawa: Salezjański Instytut Wychowania Chrześcijańskiego	Badano korelaty między altruizmem a religijnością	PRB, Kwestionariusz A-N Śliwaka	181 osób, 53% kobiet i 47% mężczyzn; średnia wieku $M = 28,2$	Najwięcej różnic wystąpiło między dwoma skrajnymi grupami: o wysokim i niskim poziomie altruizmu; tylko w skali Wina/ Lęk: wyniki między tymi grupami są zbliżone do siebie; wyniki grupy o średnim poziomie altruizmu były „średnie”, to znaczy mieściły się między wynikami grupy A i N

Szymoń, J. (2003). Koncentracja na sobie a religijność. W: P. Francuz, P. Oleś, W. Otrębski (red.), <i>Studia z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim</i> (t. 11, s. 39-49). Lublin: RW KUL	Poszukiwano korelatów między zmiennymi koncentracji na sobie i relacjami religijnymi	Skala Koncentracji na Sobie Fenigstein, Scheier i Buss, PRB	110 osób	Niepokój społeczny ujemnie korelował z Zależnością, Identyfikacją, Współhumanitarnością, Normą etyczną i Akceptacją przekonań; Koncentracja prywatna wykazywała pozytywne powiązania z Centralnością, Zależnością, Normą etyczną, Akceptacją przekonań i Identyfikacją
Jarosz, M. (2004). <i>Interpersonalne uwarunkowania religijności</i> . Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL	Badano interpersonalne uwarunkowania religijności	Test Przymiotnikowy ACL, Skala Indywidualizmu-Kolektywizmu, Kwestionariusz Stosunków Międzyludzkich (VIR), PRB	194 osoby, 121 kobiet – 62% i 73 mężczyzn – 38%, w przedziale wiekowym 20-80 lat	Zależność, Identyfikacja, Współhumanitarność i Norma etyczna są bardzo silnie powiązane z zachowaniami społecznymi; każdy z tych typów relacji dodatnio koreluje z Kolektywizmem i Afiliacją, negatywnie zaś z indywidualizmem
Śliwak, J., Szołdra, M. (2005). Self – awareness and a type of religiosity. W: E. Klima (red.), <i>Religion in the Time of Changes</i> . Łódź: University of Łódź; Department of Space Economy and Spatial Planning, 105-120; Samoświadomość a typ religijności – badania empiryczne adolescentów	Badano samoświadomość i religijność u adolescentów	Skala Samoświadomości Zaborowskiego i Oleszkiewicz, PRB	95 uczniów liceum ogólnokształcącego w wieku 18-19 lat, 58% stanowiły dziewczęta, 42% chłopcy	Samoświadomość indywidualna i refleksyjna odznaczały się wysokimi pozytywnymi korelacjami z Zależnością, Identyfikacją, Współhumanitarnością, Normą etyczną, Akceptacją przekonań i Centralnością religii; Samoświadomość indywidualna i refleksyjna korelują negatywnie z Autonomią, Buntowniczością i Winą/Lękiem
Śliwak, J. (2006). Niepokój a religijność. <i>Roczniki Psychologiczne</i> , 9, 1, 53-81	Badano korelaty niepokoju i relacji religijnych	Arkusze Samopoznania, PRB	360 osób (53,1% kobiet, 46,9% mężczyzn) w wieku 23-33 lata ($M = 26,7$; $SD = 2,24$)	Niepokój ogólny, jawny i ukryty oraz wyodrębnione ze względu na płeć podgrupy wykazały powiązania z czterema skalami: Buntowniczością, Winą/Lękiem, Identyfikacją i Współhumanitarnością; dwie pierwsze skale wiążą się z niepokojem dodatnio, dwie następne mają wartość ujemną

Nowosielski, M. (2008). <i>Korelaty kryzysu religijnego</i> . Warszawa: Wyd. UKSW	Badano korelaty kryzysu religijnego	Kwestionariusz Osobowości 16 PF, Test Przymiotnikowy ACL, Skala Postaw Religijnych, PRB, Dyferencjał Semantyczny, Rozmowa kierowana	120 osób (48,2% kobiet, 51,6% mężczyzn) w wieku od 18 do 37 lat ($M = 24,3$; $SD = 4,81$)	Osoby w kryzysie nie odczuwają potrzeby pomocy Bożej (niska Zależność); niska jest Identyfikacja, Współhumanitarność i Norma etyczna; negatywne aspekty relacji do Boga (Autonomia i Buntowniczność) są wyższe u kryzysujących niż u niekryzysujących
Yaremko, O. (2010). <i>Cechy osobowości jako czynnik modyfikujący związek pomiędzy relacjami interpersonalnymi a religijnymi</i> (mps pracy doktorskiej, Archiwum KUL)	Analizowano osobowość jako czynnik modyfikujący związek między relacjami interpersonalnymi a religijnymi	Arkusze Samopoznania Cattella, Kwestionariusz EPQR Eysencka, Kwestionariusz Stosunków Międzyludzkich Ver- tomena i Rochetta, PRB, Skala Relacji do Boga Jarosza	Badano ukraińskich studentów	Najwięcej powiązań między relacjami religijnymi a skalami Psychotyzmu i Neurotyzmu; Neurotyzm korelował dodatnio z Zależnością, Buntownicznością, Poczuciem winy, Normą etyczną, Akceptacją przekonań; Relacja religijna Autonomia korelowała negatywnie z Neurotyzmem; Psychotyzm oprócz wymiaru winy korelował negatywnie z Zależnością, Identyfikacją, Normą etyczną, Akceptacją przekonań i Centralnością
Śliwak, J., Zarzycka, B. (2010). Kryzys w wartościowaniu a relacje religijne. <i>Czasopismo Psychologiczne</i> , 17, 1, 75-86	Badano związki zachodzące między dezintegracją w procesie wartościowania a relacją człowieka z Bogiem	Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu Olesia, PRB	Grupę badaną stanowiło 116 osób: 63 kobiety i 53 mężczyzn	Kryzys w wartościowaniu korelował z ośmioma na dziesięć badanych wymiarów relacji religijnych; tylko wymiary Wina/Lęk i Identyfikacja nie wykazały powiązań istotnych statystycznie
Śliwak, J., Korczyński, T. (w druku). Religijność a postawy wobec kary śmierci. W: M. Ledwoch (red.), <i>Oblicza cierpienia w ujęciu interdyscyplinarnym</i> . Lublin: Ex-libris	Badano powiązania między religijnością i postawą wobec kary śmierci	Skala Postawy Religijnej Prężyny, PRB, Skala Religijności Personalnej Jaworskiego, Kwestionariusz Postaw wobec Kary Śmierci Korczyńskiego, Śliwaka	Przebadano 100 osób, 55 kobiet i 45 mężczyzn; średni wiek wyniósł 31,59 ($SD = 9,01$)	Postawa wobec kary śmierci korelowała z Autonomią, Buntownicznością oraz Winą/Lękiem

Śliwak, J., Zarzycka, B., Franczak, K., Klein, P. (2010). <i>Narcisismo e tipi di religio sita</i> . Convegno SIPR: Religiosità e narcisismo, Verona, 20-21.11.2011	Badano powiązania między narcyzmem i religijnością	Kwestionariusz Narcyzmu F. W. Deneke, B. Hilgenstock, R. Müller, PRB	Grupę badaną stanowiło 180 osób, w wieku od 25 do 40 lat ($M = 32,53$; $SD = 7,21$), po 90 kobiet i mężczyzn	Stwierdzono powiązania między narcyzmem i Winą/Lękiem, Buntem wobec Boga oraz Obawą przed niepewnością
---	--	--	---	--

*

Pomimo że badania polską wersją PRB są stosunkowo częste w Polsce, nie było dotychczas opisu jej własności psychometrycznych, na podstawie którego można by wnioskować o jej walorach psychometrycznych. Niniejszy artykuł uzupełnia tę lukę. Wydaje się to potrzebne również z tego względu, że zainteresowanie badaniami tą skalą zdaje się wzrastać w ostatnich latach, czego przejawem może być na przykład jej przetłumaczenie na język ukraiński przez Yaremko (2010) na potrzeby badań do pracy doktorskiej.

Polskie tłumaczenie skali PRB charakteryzuje się dobrymi parametrami psychometrycznymi w zakresie własności pozycji i rzetelności podskal. Jej struktura różni się od uzyskanej przez Hutsebauta w badaniach nad konstrukcją skali przede wszystkim tym, że czynniki w Polsce okazały się powiązane (niektóre bardzo silnie) między sobą. Należy o tym pamiętać zarówno w ewentualnych badaniach międzykulturowych, jak i w badaniach prowadzonych w naszym kraju.

W dalszych pracach nad PRB należałoby przede wszystkim rozstrzygnąć, co jest źródłem owej zależności czynników. W szczególności różnice rodzajów relacji religijnych mogą być zbyt subtelne, gdy badamy je w populacji ogólnej. Być może badania osób w dużym stopniu zaangażowanych religijnie dałyby wyniki odmienne. Ogólny czynnik stosunku do religii jako takiej może odgrywać dużą rolę w uzyskanych przez nas interkorelacjach podskal. Wymaga to sprawdzenia, gdyż silne interkorelacje między podskalami rodzą pytanie o konieczność wyodrębniania tak wielu rodzajów relacji religijnych. Skala ta przeznaczona jest zatem przede wszystkim do głębszej analizy treści relacji religijnych u osób wierzących niż do badania populacji „mieszanych”, gdzie osoby religijne są połączone z osobami obojętnymi religijnie religijnością formalną czy agnostycyzmem. Taki zresztą był zamysł autora, który konstruował skalę „żywych relacji” do Boga.

W przyszłych badaniach można by również podjąć kwestię specyficznych wzorów czy typów relacji do Boga (problem wzmiankowany m.in. przez Jarosza, 2004). Określenie typów osób religijnych charakteryzujących się specyficznymi wzorami rodzajów relacji religijnych mogłoby znaleźć swoje zastosowanie w poradnictwie pastoralnym.

Bibliografia

- Bartczuk, R. P., Wiechetek, M. P., Zarzycka, B. (w druku). Adaptacja Skali Przekonań Postkrytycznych. *Roczniki Psychologiczne*.
- Braun-Galkowska, M. (1985). *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Brzeziński, J. (2006). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Drwal, R. Ł., Wilczyńska, J. T. (1995). Opracowanie Kwestionariusza Aprobaty Społecznej (KAS). W: R. Ł. Drwal (red.), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości* (s. 57-66). Warszawa: PWN.
- Duriez, B., Hutsebaut, D. (2001). The interplay between how people approach religion and the emotions they associate with religion: An exploratory study in Flanders (Belgium). *Journal of Empirical Theology*, 14, 75-84.
- Hutsebaut, D. (1980). Belief as lived relations. *Psychologia Belgica*, 20, 2, 33-47.
- Hutsebaut, D. (1996). Post-critical belief. A new approach to the religious attitude problem. *Journal of Empirical Theology*, 9, 48-66.
- Jarosz, M. (2004). *Interpersonalne uwarunkowania religijności*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Karyłowski, J. (1980). *O dwóch typach altruizmu*. Wrocław: Ossolineum.
- Mańkowska, M. (2010). *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Nowosielski, M. (2008). *Korelaty kryzysu religijnego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Prężyna, W. (1968). Skala Postaw Religijnych. *Roczniki Filozoficzne*, 16, 4, 75-89.
- Sijtsma, K. (2009). On the use, the misuse, and the very limited usefulness of Cronbach's alpha. *Psychometrika*, 74, 1, 107-120.
- Szymoń, J. (2003). Koncentracja na sobie a religijność. W: P. Francuz, P. Oleś, W. Otrębski (red.), *Studia z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim* (t. 11, s. 39-49). Lublin: RW KUL.
- Śliwak, J. (1993). Altruizm a religijność człowieka – badania empiryczne. *Roczniki Filozoficzne*, 41, 4, 41-52.

- Śliwak, J. (2001). *Osobowość altruistyczna*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Śliwak, J. (2005). Altruizm i jego pomiar. Kwestionariusz A – N. *Roczniki Psychologiczne*, 7, 1, 121-144.
- Śliwak, J. (2006). Niepokój a religijność. *Roczniki Psychologiczne*, 9, 1, 53-81.
- Śliwak, J., Korczyński, T. (2011). Religijność a postawy wobec kary śmierci. W: M. Ledwoch (red.), *Oblicza cierpienia w ujęciu interdyscyplinarnym*. Lublin: Ex-libris.
- Śliwak, J., Matuszewski, A. (1998). Postawa religijna słuchaczy Radia Maryja. *Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej*, 6, 421-435.
- Śliwak, J., Szafrąńska, M. (2000). Poziom altruizmu a przeżywane relacje religijne do Boga. W: T. Doktor, K. Franczak (red.), *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje* (s. 161-185). Warszawa: Salezjański Instytut Wychowania Chrześcijańskiego.
- Śliwak, J., Szoldra, M. (2005). Self – awareness and a type of religiousness. W: E. Klima (red.), *Religion in the time of changes* (s. 105-120). Łódź: University of Łódź.
- Śliwak, J., Zarzycka, B., Franczak, K., Klein, P. (2010). *Narcisismo e tipi di religio sita*. Convegno SIPR: Religiosità e narcisismo, Verona, 20-21.11.2011.
- Śliwak, J., Zarzycka, B., Rak, R. (2011). Kryzys w wartościowaniu a relacje religijne. *Czasopismo Psychologiczne*, 17, 1, 75-86.
- Wandrasz, M. (1998). *Religijność a postawa wobec choroby*. Lublin: RW KUL.
- Van der Lans, J. M., Derks, F., Mertens, F. (1986). Personality correlates of religious attitudes: the case of campus crusade and unification church. *Psychologica Belgica*, 26, 2, 147-159.
- Verhelst, N., Vander Steene, G. (1972). A Gulliksen item analysis program. *Behavioral Science*, 17, 491-493.
- Vertommen, H. (1979). A facet-analytical approach of interpersonal-behavior. *Psychologica Belgica*, 19, 2, 209-218.
- Vertommen, H., Rochette, L. (1970). *Vragenlijst Interpersoonlijke Relaties (V.I.R.)*. Amsterdam: Swets en Zeitliner.
- Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: Classic and contemporary views*. New York: John Wiley.
- Yaremko, O. (2010). *Cechy osobowości jako czynnik modyfikujący związek pomiędzy relacjami interpersonalnymi a religijnymi* (mps pracy doktorskiej, Archiwum KUL).

Informacje o warunkach korzystania z zaprezentowanych w książce narzędzi można znaleźć na stronie www.kul.pl/psychologia/spoleczna/metody.